

Robert Devetak

Trije vidiki javnega delovanja slovenske skupnosti v Italiji ob osamosvajanju Slovenije

Slovenska skupnost v Italiji je budno spremljala dogajanje v Sloveniji ob razglasitvi samostojnosti junija 1991 in napadu Jugoslovanske ljudske armade, ki ji je sledil. Prispevek se na podlagi časopisnega poročanja osredotoča na predstavitev nekaterih osrednjih javnih dogodkov, dobrodelne pomoči in aktivnosti mladih, ki so bili plod skupnega nastopa in delovanja slovenske skupnosti v Italiji ob dogajanju v Sloveniji. S tovrstnimi dogodki so predstavniki manjšine poskušali vplivati na odločitve italijanskega in evropskega političnega vrha, da bi intervenirala ob vojaški agresiji in podprla slovensko osamosvojitve. Hkrati so v svoje delovanje uspeli vključiti širšo javnost, ki je množično sodelovala na javnih manifestacijah in v dobrodelnih akcijah za pomoč Sloveniji.

Ključne besede: osamosvojitve Slovenije, osamosvojitvena vojna, Slovenci v Italiji, Krizni štab za pomoč Sloveniji, Pomoč Sloveniji '91.

Three Aspects of Public Activity of the Slovene Community in Italy at the Time of Slovenia's Independence

The Slovene community in Italy paid the utmost attention to the events in Slovenia at the time of the declaration of independence in June 1991 and the subsequent attack of the Yugoslav People's Army. Drawing from newspaper reports, the article focuses on some major public events, charities and youth activities that were the result of cooperative activities of the Slovene community in Italy during the events in Slovenia. Thereby, the Slovene minority tried to influence the decisions of the Italian and European political leaders to intervene in the event of military aggression and support Slovenia's independence, while also involving the public and successfully encouraging it to participate en masse in public events and charity campaigns to help Slovenia.

Keywords: Slovenia's independence, war of independence, Slovenes in Italy, Crisis Unit in Aid of Slovenia, Aid to Slovenia '91.

Correspondence address: Robert Devetak, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, SI-1000 Ljubljana, e-mail: devetak.robert@gmail.com.

1. Uvod

Proces osamosvajanja Slovenije, ki je doživel vrhunec z razglasitvijo samostojnosti 25. junija 1991 in desetdnevno vojno, ki je sledila, ima pomembno mesto tudi pri slovenski skupnosti v zamejstvu in po svetu (Klemenčič 2017, 731–742). Slovenci izven meja domovine so aktivno spremljali dogajanje in se množično vključili v pomoč ob agresiji Jugoslovanske ljudske armade (JLA). Prispevek se podrobneje posveča nekaterim vidikom delovanja slovenske skupnosti v Italiji v času osamosvojitvene vojne in tednih, ki so ji sledili. Samostojno delovanje in povezave z matico so na različne načine krepile organizacije in stranke tako levega (npr. Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ), slovenska komponenta Demokratske stranke levice, slovenska komisija Stranke komunistične prenovе) kot desnega političnega pola (npr. Svet slovenskih organizacij (SSO), Slovenska skupnost (SSk), Slovenska prosveta) (Bajc & Klabjan 2008, 28–31; Pahor 2012, 339–348), ob dogajanju v Sloveniji junija in julija 1991 pa je prišlo do skupnega nastopa in akcij, ki so pomembno vplivale na osamosvojitveno dogajanje tako v Italiji kot v Sloveniji. Angažma Slovencev v Italiji je bil široko zastavljen, obsegal pa je tako diplomatsko in politično delovanje, predvsem v smeri vpliva na odločitve in poglede italijanskega političnega vodstva v zvezi z dogajanjem v Sloveniji, kot tudi različne oblike javnega delovanja, v katere so manjšinske organizacije poskušale vključiti vse generacije slovenske in italijanske skupnosti v deželi Furlaniji - Julijski Krajini (FJK). Prispevek na podlagi časopisnih virov, ki so intenzivno spremljali in poročali o dogajanju, predstavlja tri vidike delovanja slovenske skupnosti v Italiji v času slovenskega osamosvajanja. Prvi vidik predstavljajo javne manifestacije v urbanih središčih (Trst, Gorica) in manjših krajih, s katerimi je skupnost izrazila podporo Sloveniji ter poskušala vplivati na javno in politično mnenje v Italiji glede procesa osamosvajanja. Posebna pozornost je namenjena dobrodelni akciji, ki je bila eden pomembnejših rezultatov manifestacij. Na ta način je bilo zbrano večje število finančnih in materialnih sredstev za žrtve osamosvojitvene vojne. Tretji vidik predstavlja javno aktivnost mlade generacije slovenske manjšine, ki je množično podprla manifestacije in dobrodelne dogodke, hkrati pa delovala tudi samoiniciativno.

2. Kratek pregled dogodkov in odnosa slovenske skupnosti v Italiji do sprememb v Sloveniji pred osamosvojitvijo

Slovenska skupnost v Italiji je aktivno in pozorno spremljala proces osamosvajanja Slovenije¹ na prehodu iz 80. v 90. leta 20. stoletja, pri čemer so imeli glavno vlogo številni politični, kulturni in gospodarski stiki ter redno obveščanje. Pri slednjem so bili pomembni predvsem mediji (časopisi, radio, lokalna televizija), ki so

seznanjali Slovence v Italiji z dogodki, ki so sprožali demokratične spremembe v matični domovini in so v začetku 90. let vodili do osamosvojitve. Časopisje je objavljalo intervjuje s slovenskimi politiki in kritične članke o političnem dogajanju ter bralstvu predstavljalo razmere v Jugoslaviji.² Za širjenje informacij in poglobljanje odnosov so bili pomembni tudi različni javni dogodki, okrogle mize in predavanja.

Stiki so se dodatno krepili in poglobljali z obiski političnih predstavnikov, tako v smeri Slovenija–zamejstvo kot tudi obratno. Nove politične stranke, ki so se oblikovale ob koncu 80. let in se kasneje združile v opozicijo Demos, so Slovincem v Italiji predstavile svoje poglede in politične programe že pred prvimi demokratičnimi volitvami v Sloveniji aprila 1990.³ Eden vidnejših obiskov takrat še opozicijskih strank je potekal 19. januarja 1990 v Trstu in Gorici. Srečanja s predstavniki SSk in vodstva dežele FJK so se udeležili voditelji strank, združenih v Demos, tema pogovorov pa so bile spremembe v Sloveniji in Jugoslaviji, predstavitev političnega programa pred prihajajočimi volitvami ter razmere pri slovenski manjšini v Italiji (Pahor 1990, 2). S političnim obratom, zmago Demosa na prvih večstrankarskih volitvah in vzpostavitev vlade, ki jo je vodil Lojze Peterle, so se stiki z zamejstvom še poglobili (Šušmelj 2018, 151–153). S tega vidika je bil pomemben predvsem nov ministrski resor za Slovence po svetu, ki ga je prevzel dr. Janez Dular (Pesek 2012, 422–432), s čimer so Slovenci v Italiji dobili pomembnega sogovornika, Slovenija pa je tako nakazala, da je položaj manjšine v zamejstvu eno od njenih osrednjih zunanjepolitičnih vprašanj (Stergar 2003, 116). Minister se je po uspešno izvedenem plebiscitu o osamosvojitvi, ki je potekal decembra 1990 (Pesek 2007, 201–274), obrnil neposredno na predstavnike slovenske izseljenske skupnosti po svetu ter na slovenske manjšine v Avstriji, Italiji in na Madžarskem za podporo pri procesu slovenskega osamosvajanja (Klemenčič 1996, 402).

Nov slovenski politični vrh je v mesecih do razglasitve samostojnosti opravil več srečanj in se pogosto udeleževal dogodkov, ki so jih pripravili organizacije, politična društva in politične stranke Slovencev v Italiji ali politično vodstvo dežele FJK (Šušmelj 2009, 153; Šušmelj 2018, 162–168). Zamejstvo je večkrat obiskal tudi predsednik Predsedstva Slovenije Milan Kučan. S predstavniki manjšine se je na primer srečal januarja 1991 ob obisku Čedada (Novi Matajur 1991a, 1), za enega njegovih vidnejših nastopov v Italiji pa lahko označimo govor na proslavi ob 50-letnici ustanovitve Osvobodilne fronte 10. maja 1991, ki jo je v Trstu organizirala SKGZ. V svojem nastopu je izpostavil dogajanje v Sloveniji ob skorajšnji razglasitvi samostojnosti (Šušmelj 2018, 123–126). Aktivne so bile tudi opozicijske politične stranke (Stranka demokratične prenove, Zveza socialistične mladine Slovenije), katerih predstavniki so se udeleževali različnih dogodkov v organizaciji njihovih sestrskih ali ideološko sorodnih političnih organizacij v zamejstvu (Obit 1990a, 1). V obratni smeri so se vrstili tudi obiski predstavnikov manjšine v Sloveniji. 26. oktobra 1990 so se na primer predstavniki

slovenskih organizacij in strank v Italiji srečali z vodstvom Predsedstva Republike Slovenije v Ljubljani (Novi list 1990a, 1). Na tovrstnih dogodkih je vprašanje osamosvojitve zasedalo osrednjo mesto (Novi list 1991a, 2).

Na krepitev odnosov so vplivali tudi številni kulturni dogodki, ki so jih organizirale različne skupine z obeh strani meje. Predstavniki slovenske politike so tako na primer sodelovali in nastopali na Benečanskih dnevih kulture februarja in marca 1990 (Obit 1990b, 1) in na Študijskih dnevih Draga '90 septembra 1990 (Novi list 1990b, 1).

Poleg srečanj na državni ravni je prihajalo tudi do organizacije lokalnih, obmejnih pobud. Ena vidnejših je bila poglobljanje stikov med obema Goricama in številna srečanja med predstavniki obeh lokalnih skupnosti (Šušmelj 1997, 23–24). Skupne dogodke in srečanja so pripravljale lokalne izpostave političnih strank in organizacij z obeh strani meje (Katoliški glas 1990, 3). Dobro so na primer sodelovali Slovenci na Tolminskem in v Videmski pokrajini, ki so prirejali vsakoletna skupna srečanja (Novi Matajur 1990, 1).

Vse to je pripomoglo, da je bila slovenska skupnost v Italiji dobro seznanjena z dogajanjem v matični domovini, hkrati pa so se številni posamezniki, društva in politične organizacije aktivno prizadevali za politične in družbene spremembe v Sloveniji ter za pozitiven odnos Italije do teh vprašanj. Pogled na osamosvajanje med manjšino sicer ni bil enoten. Eden vidnejših slovenskih politikov v Italiji, Bojan Brezigar (1996), je kasneje izpostavil tri skupine glede na odnos Slovencev v Italiji do osamosvojitvenega procesa Slovenije. Prvo skupino so sestavljali tisti, ki so na razpad Jugoslavije gledali z zadržanostjo ali negativno, zaradi vloge, ki jo je država imela med drugo svetovno vojno in v povojnem času ter zaradi navezanosti na jugoslovansko idejo. V drugo skupino je Brezigar vključil tiste, ki so nasprotovali jugoslovanskemu političnemu sistemu in so z veliko mero nekritičnosti spremljali in podpirali proces osamosvajanja Slovenije. V tretjo skupino je vključil večino slovenske manjšine, ki je osamosvajanje spremljala načelomapozitivno,azdoločenomerobojazniprednegotovostjo,kibijihspremembe prinesle (Brezigar 1996, 178). Podobno je ugotavljal tudi Janez Stergar (2003), ki je izpostavil, da je osamosvojitve Slovenije pozitivno vplivala na Slovence v Italiji v psihološko-identifikacijskem pogledu. Veliko se jih je aktivno vključilo v prizadevanja in akcije za pomoč pri osamosvajanju. Manjši del pa je obžaloval razpad Jugoslavije in njene družbene ureditve (Stergar 2003, 116). Do razpada so bili zadržani tudi nekateri gospodarstveniki, ki so bili povezani z jugoslovanskim trgov ali pa so bili od njega odvisni (Šušmelj 2018, 188).

3. Osamosvojitve Slovenije

Do večinskega poenotenja pogledov na osamosvojitve je prišlo z vojno in agresijo Jugoslavije nad Slovenijo junija in julija 1991.⁴ Bralce Primorskega dnevnika je 26. junija 1991 pričakala naslovnica Dober dan Slovenija, pod njo pa komentar

dopisnika Vojmirja Tavčarja, ki je izpostavil tudi pomen osamosvojitve, ki jo je ta imela za Slovence izven matične domovine:

23. december in 25. junij sta zato za ves slovenski narod – za tisti del, ki živi v samostojni in suvereni Republiki Sloveniji, za tiste dele, ki živijo v sosednjih državah in za tiste, ki živijo drugod po svetu – praznik. Praznik slovenstva in praznik Slovencev, ki hočejo kot gospodarji samih sebe odločati o lastni prihodnosti in obenem s svojim delom in s svojim zavzemanjem prispevati tudi k prihodnosti drugih v demokratični in svobodni človeški družbi (Tavčar 1991, 1).

Čestitkam in podpori, ki jih je izrazila slovenska skupnost v Italiji ob razglasitvi osamosvojitve 25. junija 1991 (Samsa 1991, 1–2), sta sledila šok in zaskrbljenost ob vojaški agresiji JLA, ki je zasedla nekatere ključne točke in mejne prehode ter izvedla več napadov na slovenske cilje. Slovenska skupnost v Italiji je lahko aktivno spremljala dogajanje, ki je bilo dobro medijsko pokrito, hkrati pa so se boji odvijali tudi na več mejnih točkah z Italijo. Do napetosti, spopadov in smrtnih žrtev je med drugim prišlo na mejnih prehodih Rožna dolina, Vrtojba, Škofije in Fernetiči (Švajncer 1993, 99–104, 128–130).

Reakcija vodilnih predstavnikov slovenske manjšine in tudi širše javnosti je bila hitra, učinkovita in orientirana v več smeri. Novinar in literat Marij Čuk je v zapisu z naslovom Ohraniti uresničeno slovensko utopijo!, ki je bil objavljen v Primorskem dnevniku, izpostavil: “Rojakom v okupirani domovini moramo biti ob strani kot eno telo!” (Čuk 1991, 14). V prvi vrsti je prišlo do poenotenja in skupnega nastopa slovenskih političnih teles pri izvedbi političnih in diplomatskih potez, usmerjenih predvsem na italijanske in širše evropske odločitve, ki bi lahko pozitivno vplivale na dogajanje v Sloveniji. Pri tem so se lahko naslonili na medijski aparat (časopisje, televizijo) (Kosin 2000, 39) in razvejano društveno mrežo (Kacin Wohinz & Pirjevec 2000, 169). Pomembni so bili tudi neposredni stiki posameznikov s Slovenci v matični domovini (Pahor 2003, 237). Takoj po pričetku spopadov je prišlo do različnih pobud in akcij (srečanja, manifestacije, posveti, odprta pisma), s katerimi so Slovenci v Italiji poskušali vplivati na italijansko javno mnenje ter na diplomatske in politične odločitve državnih oblasti. V Novem Matajurju je neznani dopisnik pozval bralce: “Vplivanje na javno mnenje, informiranje o Sloveniji, je namreč bistvenega pomena, saj to prispeva k pogoju za priznanje samostojne Republike Slovenije” (Novi Matajur 1991b, 2). Podobno je SSk pozvala bralce v časopisu Novi list:

Slovenska skupnost je v vseh izvoljenih svetih, kjer ima svoje svetovalce, predlagala, da bi prišlo do izrednih zasedanj krajevnih uprav in deželnega sveta na dan, ko bo proglašena osamosvojitve Republike Slovenije. Na zasedanjih naj bi s posebnimi resolucijami zahtevali od osrednjih oblasti italijanske republike, da vzamejo na znanje novo nastali mednarodni položaj in da priznajo novo državo – Republiko Slovenijo (Novi list 1991b, 1).

Italijanska javnost je bila o dogajanju in razmerah v Jugoslaviji v obdobju pred vojno slabo obveščena, zaradi česar je bilo javno mnenje, z izjemo severo-vzhodnega dela države, v začetku krize naklonjeno ohranitvi in enotnosti vzhodne soseske (Šušmelj 2009, 139–140). To se je skladalo z delovanjem italijanskega političnega vrha, ki je do teženj in samega procesa osamosvajanja Slovenije zagovarjal negativno stališče in se je zavzemal za ohranitev Jugoslavije.⁵ Zaradi tega so politični predstavniki Slovencev posvetili posebno pozornost informiranju in iskanju stikov z vodilnimi italijanskimi politikami tako na ravni dežele FJK, kjer sta bila javnost in politično vodstvo, z izjemo nekaterih nacionalističnih skupin in strank, bolj naklonjena osamosvojitvenemu procesu Slovenije (Šušmelj 2009, 152–158; Kosin 1998, 58–59), kot tudi v državnem vrhu.

Takoj po začetku agresije so se pričeli vrstiti pozivi in sestanki različnih političnih strank, organizacij in deželnega sveta FJK, katerih namen je bil seznanitev z dogajanjem v Sloveniji in vpliv na višje politične inštanice v Italiji in drugod po Evropi (Primorski dnevnik 1991a, 5). Izvršni odbor SKGZ je tako že 26. junija 1991 na izredni seji pozval Italijo, naj prizna Slovenijo (Primorski dnevnik 1991b, 3). Enotna slovenska delegacija je dva dni kasneje predsedniku Evropske gospodarske skupnosti Jacquesu Poosu, predsedniku italijanske vlade Giuliju Andreottiju in italijanskemu zunanjemu ministru Gianniju De Michelisu poslala pismo z željo, da bi italijanska vlada posredovala za takojšnji konec agresije JLA in priznanje neodvisnosti in suverenosti Slovenije in Hrvaške. Poleg tega so predstavniki manjšine na izrednem zasedanju deželnega sveta sprejeli resolucijo, s katero so pozvali italijansko vlado k aktivni vlogi pri reševanju nastale krize. Zahtevo so podpisali vodilni slovenski predstavniki vseh političnih strank, v katerih so delovali Slovenci v Italiji (Kristen 2007, 280–281). Slednji so iskali podporo tudi pri predstavnikih drugih narodnih manjšin v Italiji ter slovenske manjšine v Avstriji in na Madžarskem (Klemenčič 2017, 733). Angažirale so se tudi posamezne občine v Italiji, ki so na zasedanjih občinskih svetov podprle slovensko osamosvojitve (Pelhan 2009, 321–322; Kristen 2005, 63–68). V rimskem senatu je senator Stojan Spetič na italijanski politični vrh naslovil interpelacijo z vprašanjem glede takojšnjega začetka postopka priznanja Slovenije in Hrvaške (Kristen 2007, 280–281). Manjšinske organizacije so tudi v naslednjih dnevih pošiljale pisma podpore in solidarnosti slovenskemu vodstvu in pozive k priznanju italijanski vladi ter organizirale srečanja med političnimi predstavniki z obeh strani meje. S svojim delovanjem so uspeli pomembno vplivati na politične odločitve in poglede političnih strank v Italiji in širše javnosti, ki so se v tednih po vojni obrnili v prid priznanja samostojnosti Slovenije (Kristen 2007, 283–287).

Izpostaviti je treba še finančno pomoč Sloveniji, saj sta Tržaška kreditna banka v Trstu in Kmečka banka v Gorici s svojimi sredstvi omogočili, da je Slovenija lahko nemoteno poslovala s tujino in dostopala do deviznih sredstev

(Kosin 1998, 59). Kot bomo videli v nadaljevanju, je bila vloga obeh bank, v povezavi še z nekaterimi drugimi finančnimi ustanovami v Italiji, pomembna pri dobrodelni pomoči Sloveniji.

Slovenska skupnost se je intenzivno angažirala za podporo Sloveniji na italijanskem in evropskem političnem in diplomatskem parketu, pri čemer so jo podprle tudi številne italijanske politične stranke, organizacije in del javnosti. Vzporedno pa je delovanje Slovencev v Italiji zajelo še nekatere druge oblike pomoči. Slovensko vodstvo je k omenjenim prizadevanjem dodalo še različne oblike obveščanja in predvsem mobilizacijo širše javnosti in civilne družbe. Med slednjimi so posebno pozornost in množično udeležbo dosegli z organizacijo manifestacij in dobrodelne akcije, veliko mero aktivnosti pa so pokazali tudi mladi Slovenci.

4. Javni shodi in manifestacije

Ena od pomembnejših in vidnejših oblik javnega delovanja, ki so bile plod skupnih prizadevanj in nastopa različnih slovenskih organizacij v Italiji, so bile manifestacije, izvedene konec junija 1991 ob vrhuncu vojaških spopadov v Sloveniji. Tovrstni dogodki so bili pomembni tudi iz vidika javne predstavitve razmer v sosedstvu in mobilizacije širše javnosti, saj so imeli številni pripadniki manjšine pomisleke do procesa osamosvojitve. To je izpostavil tudi dopisnik Čuk v že omenjenem zapisu, objavljenem 28. junija 1991:

Zato me na poseben način vznemirja in preseneča nekakšna medlost velikega dela našega prostora v sprejemanju zgodovinske (to pot res Zgodovinske) odločitve slovenskega naroda. Vsepovsod slišim pomisleke glede osamosvojitve Slovenije, [...] da je bila osamosvojitev prehitro izpeljana, da ni mogoče kar tako rušiti Jugoslavije, da se s tem izničuje partizansko gibanje, da Slovenija ne bo mogla sama preživeti. [...] Najbrž so taki pomisleki sad večdesetletne zamegljenosti, v katero nas je pahnila povojna politična misel, ki je vodila v nekakšen umetni internacionalizem in "nadnarodnost". Bojim se, da smo zaradi tega izgubili intimni čut narodne pripadnosti, srčno vez do slovenstva, sicer bi morali biti ob nastanku slovenske države evforični, ob njeni okupaciji pa ogorčeni! (Čuk 1991, 14).

Hkrati so s sodelovanjem širokega spektra političnih organizacij in strank hoteli prikazati enotnost pri tem vprašanju. Največja shoda sta potekala vzporedno 30. junija 1990 v Trstu in Gorici.

Tržaška manifestacija, ki je potekala pod geslom Za mir in spoštovanje samoodločbe slovenskega naroda, je bila plod skupnega nastopa italijanskih in slovenskih manjšinskih organizacij – Zveza slovenskih kulturnih društev, *Associazione Ricreativa Culturale Italiana* (Italijansko rekreativno-kulturno združenje), *Associazioni cristiane lavoratori italiani* (Združenje italijanskih katoliških delavcev), Združenje za mir in Mladinska levica, ob sodelovanju in udeležbi

osrednjih slovenskih organizacij in strank: SKGZ, SSO, SSk, slovenska komisija *Partito Socialista Italiano* (Socialistična stranka Italije), slovenska komponenta Demokratične stranke levice, Kmečka zveza, Slovenska prosveta, Združenje slovenskih športnih društev v Italiji (Kristen 2007, 282). Na osrednjem mestnem trgu Unità se je zbrala večja množica, ki je s svojo prisotnostjo in transparenti izkazala podporo Sloveniji in Hrvaški. Glavne točke, ki so jih poudarili italijanski in slovenski govorniki, so bile sodelovanje med Italijani in Slovenci, skupni nastop pri obsodbi nasilja ter poziv k upoštevanju demokratičnih odločitev in načel (Primorski dnevnik 1991c, 4). Med govorniki je nastopil tudi pesnik Miroslav Košuta, čigar govor je objavil Primorski dnevnik. Izpostavil je pomen manifestacije:

Zato je pomembno samo dejstvo, da smo se zbrali – to je naš skupni govor in odgovor. S svojim govorom izpričujemo zavezanost miru, bratskemu sožitju, demokraciji in spravljivemu reševanju problemov in sporov, s svojim odgovorom pozdravljamo rojstvo samostojne Republike Slovenije in ji želimo moči in razsodnega premoščanja težav, s svojim govorom obojamo kakršno nasilje in preklinjamo vojno (Košuta 1991, 1).

Svoje mnenje so podali tudi nekateri udeleženci dogodka, med katerimi so poleg obsodbe spopadov vidne tudi nekatere razlike v odnosu do razpada Jugoslavije in dogajanja v sosedstvu. Javni funkcionar Sergio Romanelli je poudaril povezave s Slovenijo in željo po mirni rešitvi konflikta:

Mi Tržačani, ne govorim seveda o tistem delu Trsta, ki cinično uživa ob razpadu Jugoslavije, sledimo tej drami bolj čustveno in boleče, ker imamo onstran meje veliko prijateljev, veliko jih ima tudi sorodnike. Poznamo in ljubimo te kraje. [...] Problem izvirne kulture in njene nadnacionalne organizacije mora biti rešen: pojem države, ki nasilno vpenja narode v jarem, v sodobni zgodovini nima več prostora (Filipčič 1991, 4).

Član pokrajinskega vodstva Gibanja za komunistično obnovo Fausto Monfalcon je videl možnost v preoblikovanju Jugoslavije: “Z udeležbo sem hotel izpričati svoje prepričanje, da ima slovenski narod pravico do avtonomije in suverenosti v okviru nove Jugoslavije” (Filipčič 1991, 4). Upokojenka Graziella Gregorčič pa je izpostavila propad idealov, ki so definirali njen pozitiven pogled na nekdanjo Jugoslavijo.

Načelno nisem za odcepljanja, pa naj bo na kateremkoli koncu sveta. Sem pa tudi odločno proti vojni. Zelo hudo mi je, ker vidim, da gredo ideali moje generacije, to so mir, bratstvo in enotnost, po vodi. Pa ne samo na tem kraju sveta. Res, zelo težko mi je pri srcu (Filipčič 1991, 4).

Študentka Tanja Ukmar je izrazila pretresenost nad dogajanjem in podporo osamosvojitvi: “Zelo sem pretresena ob dogodkih v Sloveniji, za katero sem

vsekakor stoodstotno prepričana, da ima pravico do odcepitve. Čeprav sem načelno proti vojni, začenjam v teh dneh razumevati, da se za svojo zastavo lahko žrtvuje tudi življenje” (Filipčič 1991, 4).

Istočasno je shod potekal tudi v Gorici, na Travniku/Piazza della Vittoria, kjer se je zbrala večja množica, večinoma Slovencev iz Goriške pokrajine. Tiha manifestacija, kot so jo poimenovali, je bila osrednji javni dogodek na Goriškem, povezan z osamosvojitvijo Slovenije (Komel 2011, 16). Teme, ki so jih izpostavili govorniki, med katerimi so bili poleg lokalnih političnih funkcionarjev tudi župana Gorice in Nove Gorice ter poslanec slovenske skupščine Borut Pahor, so sovpadale s tistimi v Trstu. Po zaključku uradnega dela so se udeleženci odpravili proti državni meji, da bi na ta način izrazili podporo Sloveniji (Marinčič 1991, 6).

Glavna rezultata manifestacije v Trstu sta bila ustanovitev Kriznega štaba za pomoč Sloveniji, ki bo podrobneje predstavljen v nadaljevanju, in skupen dokument, ki so ga pripravili organizatorji dogodka. V slednjem so povzeli glavne točke, ki so bile izpostavljene v govorih, in jih združili v pet zahtev – prekinitev spopadov in umik JLA; vzpostavitev dialoga za mirno rešitev krize v Sloveniji in na Hrvaškem; intervencija mednarodne skupnosti pri reševanju krize; aktivna vloga Italije pri reševanju krize; spoštovanje Osimskih sporazumov in solidarnost z italijansko manjšino v Sloveniji in na Hrvaškem. Pod dokument so se podpisali predstavniki strank in organizacij, ki so pripravili shod (Primorski dnevnik 1991d, 5).

Dogodke so prirejale tudi manjše občine in kraji, kjer se je organiziralo lokalno prebivalstvo. Vzporedno z manifestacijama v Gorici in Trstu je isti dan potekal še shod v Doberdobi, ki so ga pripravili tamkajšnji člani SSK (Katoliški glas 1991a, 5). 5. julija 1991 so zborovanje priredili tudi v Dolini pri Trstu. Z več govori in krajšim kulturnim programom so izrazili solidarnost s Slovenijo v času vojaških spopadov in kritiko do postopanja Italije, Evropske skupnosti in Združenih držav Amerike zaradi zadržanosti ob dogajanju (Novi list 1991c, 4).

Tovrstni dogodki so imeli več namenov. Z njimi so politične organizacije Slovencev v Italiji izpostavile pomen skupnega delovanja in nastopa, uspešno mobilizirale širšo skupnost, vplivale na javno mnenje ter dosegle medijsko pokritost in odmev tako v FJK kot širšem italijanskem prostoru. Dogodki so dosegli tudi italijanski politični vrh, hkrati pa so ustvarjali pritisk na jugoslovanska dejanja v času agresije. Poleg tega je solidarnost pozitivno vplivala na slovensko skupnost v matični domovini. Kot je izpostavil neznani dopisnik v časopisu Novi list, so javni dogodki pozitivno vplivali na enotnost Slovencev v Italiji:

Treba je še poudariti, da so k vsem tem javnim protestnim manifestacijam proti okupaciji Slovenije pristopile vse slovenske zamejske stranke in organizacije, ne glede na to, kdo je srečanje organiziral. V tem smislu je imel prav eden od govornikov, ki je v svojem posegu poudaril, da nista še nikoli tako zaživela skupni slovenski prostor, skupno slovensko čutenje, kot prav v teh tragičnih dneh (Novi list 1991d, 3).

5. Dobrodelne akcije za pomoč Sloveniji

16

Eden najpomembnejših rezultatov manifestacij v Gorici in v Trstu je ustanovitev Kriznega štaba za pomoč Sloveniji, v katerem so sodelovali zastopniki vseh političnih strank slovenske manjšine – SSk, slovenska komponenta Demokratične stranke levice, slovenska komisija Socialistične stranke Italije, Gibanje za komunistično prenavo, SKGZ, SSO in zastopniki slovenskih organizacij iz Videmske pokrajine. Krizni štab se je sestajal vsak dan na sedežu SKGZ v Trstu, svoje delovanje pa je usmeril na dve področji. Za osrednji nalogi si je zadal zbiranje finančne in materialne pomoči za Slovenijo ter politično delovanje na relaciji s političnimi silami v Sloveniji in Italiji. Svoje delovanje in akcije je koordiniral z vodstvenimi političnimi organi v Sloveniji. Osrednji izpostavi sta delovali v Trstu in Gorici (Kristen 2007, 282–283).

Na političnem področju se je Krizni štab zavzel predvsem za doseg sprememb pri javnem mnenju do osamosvajanja Slovenije, predvsem pri italijanski javnosti in političnemu vrhu, in nadaljeval z delom, ki so si ga slovenski politični predstavniki zadali v prvih dneh po razglasitvi slovenske osamosvojitve. V ta namen je izvajal intenzivno kampanjo, ki jo je podkrepil z dvojezičnimi plakati z naslovom Nočemo več tankov v Evropi, solidarnost s Slovenci, ki so jih namestili na vidna javna mesta in jih uporabljali na številnih dogodkih. Člani štaba so prirejali srečanja in tiskovne konference ter objavljali ključne podatke, povezane z dogajanjem v Sloveniji. S tovrstnimi medijskimi akcijami je delovanje odbora pozitivno vplivalo na odnos javnega mnenja do slovenske osamosvojitve (Šušmelj 2018, 189–190).

Na dobrodelnem področju je krizni štab združil prizadevanja in zbiranje sredstev, ki se je ponekod že izvajalo samoiniciativno (Novi list 1991e, 3). Takšen primer je bil poziv Slovincem v Videmski pokrajini, ki so posebej zbirali sredstva za pomoč prizadetim v vojni na Tolminskem (Novi Matajur 1991c, 2). Sredstva je štab zbiral v okviru akcije Pomoč Sloveniji '91, svoj osrednji cilj pa je izpostavil v medijih: "Krizni štab Slovencev v Italiji poziva slovenske organizacije, društva in posameznike, naj nadaljujejo z zbiranjem denarnih sredstev in naj nudijo vsakovrstno humanitarno pomoč ljudem, ki jih je prizadela vojaška agresija na Slovenijo" (Novi list 1991e, 3). Za zbiranje denarnih sredstev je odprl posebne tekoče račune pri Tržaški kreditni banki v Trstu in Čedadu, Kmečki banki v Gorici in Krminu ter pri hranilnicah in posojilnicah v Doberdobi, Nabrežini, Opčinah in Sovodnjah (Primorski dnevnik 1991e, 5). Denar je bilo poleg tega možno osebno prinesiti tudi na sedeže časopisov in političnih organizacij (Katoliški glas 1991b, 3). Za učinkovitejše delovanje so se po številnih krajih ustanovili lokalni odbori, ki so koordinirali zbiranje sredstev. Zelo aktivna je bila goriška izpostava Kriznega štaba s sedežem v Kulturnem domu Lojzeta Bratuža, kjer je poleg odbora delovalo tudi tiskovno središče za italijanske novinarske hiše, ki so spremljale dogajanje v Sloveniji (Komel 2011, 16).

Zbrana sredstva so bila namenjena ublažitvi posledic, ki jih je povzročila agresija na področju civilne in javne infrastrukture, pri težavah z distribucijo osnovnih življenjskih potrebščin ter pri gospodarski škodi (Kristen 2005, 62). Poleg političnih strank so organizirano zbiranje pomoči izvajale tudi številne druge organizacije in društva, na primer italijanska Caritas, različne zdravstvene organizacije in zamejsko zdravniško društvo (Katoliški glas 1991b, 3). Poleg pripadnikov slovenske manjšine so v akcijah in pri darovanju sodelovali tudi Italijani, za njihovo večjo vključitev pa je štab pripravil dvojezični letak s podatki, vezanimi na zbiranje pomoči (Primorski dnevnik 1991f, 9). V seznamih darovalcev, objavljenih v časopisju, lahko najdemo posameznike, občine, društva in podjetja (Primorski dnevnik 1991g, 3). Med dogodki, ki so potekali tekom celotnega julija 1991, lahko izpostavimo solidarnostni koncert v Gorici, ki se ga je udeležilo 650 obiskovalcev, denar od vstopnic pa je bil v celoti namenjen skladu za pomoč Sloveniji. Nastopili so tako slovenski kot italijanski izvajalci (Primorski dnevnik 1991h, 8).

Poleg denarnih sredstev so zbirali še obutev, hrano, oblačila, zdravila, sanitetni material ter pisarniško in tehnično opremo. Materialno pomoč so Krizni štab, njegove lokalne izpostave in posamezniki pošiljali vsakodnevno čez mejo, zbrana finančna sredstva pa so razdelili v dveh delih. Manjši del so v začetku avgusta 1991 namenili Rdečemu križu in Karitasu (Katoliški glas 1991c, 4), preostalo pa je sledilo v jeseni. Slavnostna izročitev denarne pomoči je potekala 11. oktobra 1991, prevzel pa jo je predsednik vlade Lojze Peterle. V Goriški pokrajini so zbrali 65 milijonov lir, na Tržaškem in v Videmski pokrajini pa 148 milijonov. Dogodek je ob udeležbi predsednika vlade, predstavnikov Rdečega križa, štaba civilne zaščite, ministrstva za zdravstvo in Občine Koper na slovenski ter predstavnikov slovenskih organizacij v Italiji na zamejski strani potekal v Mladinskem zdravilišču in okrevališču Debeli rtič. Večina zbranih sredstev je bila namenjena obnovi in nadgradnji programov v zdravilišču, kar je bilo v danem trenutku še posebej pomembno, saj je gostilo večjo skupino hrvaških begunskih družin, ki so v Slovenijo pribežale zaradi vse hujših spopadov na Hrvaškem. Preostala sredstva so namenili za zdravstveni sektor na območju Gornje Radgone in Ormoža (Novi list 1991f, 3). Solidarnostni odbor na tem mestu ni zaključil svojega dela, ampak je z njim nadaljeval, pomoč pa namenil beguncem iz Bosne in Hercegovine, ki so se umaknili pred vojaškimi spopadi. Poleg finančnih sredstev so na dobrodelnih dogodkih zbrali še za okoli 350 milijonov lir medicinskih pripomočkov in zdravil ter še vsaj tolikšno vrednost drugega materiala (Komel 2011, 16).

6. Aktivnosti mlajših generacij Slovencev v Italiji za podporo Sloveniji

Izpostaviti je treba tudi javno delovanje mladih, ki so se organizirali tako v okviru organizacij kot samostojno. Njihove aktivnosti lahko zasledimo že v mesecih pred razglasitvijo osamosvojitve. V letih 1990 in 1991 je na primer potekalo več srečanj med podmladkoma SSk in Demosa. 17. novembra 1990 je na primer prišlo do srečanja v Trstu, kjer je Mladinska sekcija SSk organizirala dogodek, na katerega so bili povabljeni člani mladinskih organizacij strank, ki so bile vključene v koalicijo Demos. Na srečanju so potekali pogovori o razmerah pri slovenski skupnosti v Italiji in političnem dogajanju v Sloveniji (Novi list 1990c, 2). Obiski so potekali tudi v obratni smeri. Mladinska sekcija SSk se je 28. maja 1991 odzvala na povabilo predsednika Skupščine Republike Slovenije dr. Franceta Bučarja in obiskala parlament v Ljubljani. 30 mladih iz Tržaške in Goriške pokrajine se je srečalo z nekaterimi slovenskimi političnimi predstavniki in člani mladinskih organizacij strank koalicije Demos. Pogovori so potekali o sodelovanju, krepitvi odnosov in razmerah v Sloveniji ob skorajšnji razglasitvi samostojnosti (Katoliški glas 1991d, 4).

Mlada generacija Slovencev v Italiji je bila s tovrstnimi dogodki in obveščanjem posledično dobro seznanjena z razmerami v Sloveniji, kar je razvidno tako iz časopisnih intervjujev kot iz njihovega sodelovanja in organizacije različnih dogodkov, povezanih s podporo Sloveniji. Maturantka Katarina Košuta iz Križa je v intervjuju z Novim listom izpostavila vlogo učiteljev pri vzpodbujanju zanimanja mladih o vprašanjih, povezanih z osamosvojitvijo, kot vir obveščanja pa je navedla časopisje:

pri slovenščini pa smo se sploh veliko pogovarjali o sodobnih dogodkih, predvsem o spremembah v Sloveniji in Jugoslaviji, novi slovenski demokraciji ipd. Ob tej priložnosti želim še posebej pohvaliti profesorje literarnih predmetov, saj so nam posredovali res veliko znanja. [...] Kolikor vem, je velika večina prebiralala časopise. O tem sem se tudi pogovarjala s svojimi sošolci in sovrstniki. Vsi smo v tistih dneh občutili povezanost s slovenstvom. Čutili smo, da smo ogroženi, da je ogrožena naša matična domovina. Nekateri so celo rekli, da bi hoteli takoj v teritorialno obrambo (Jovanovič 1991, 4).

Dijak Martin Sosič iz Devina je v drugem intervjuju k temu dodal: "V našem razredu smo vsi z velikim zanimanjem in tudi zaskrbljenostjo spremljali potek dogodkov. Osebnostno bi si želel, da bi Slovenija postala samostojna in suverena država" (Novi list 1991g, 5). Podobno kot pri splošni javnosti pa so nekateri mladi izrazili bolj previdno držo do dogajanja v Sloveniji in osamosvojitvenega procesa. Na solidarnostnemu koncertu za mir v samostojni Sloveniji, ki je potekal 11. julija 1991 v Nabrežini, je novinarka Alenka Štoka opravila več pogovorov z mladimi, ki so bili objavljeni v časopisu Rast. Lara Vesel je podala svoj pogled na

dogodke v Sloveniji, izpostavila pa je predvsem vprašanje gospodarskih posledic: "Okvirno se strinjam z osamosvojitvijo, vsekakor menim, da so določene stvari in poteze bile storjene prenašlo, tudi s strani Slovencev, npr. prej bi morali povedati, kaj mislijo storiti na ekonomskem področju. Seveda se ne strinjam s posegom armije, ki je bil neumesten in nesmiseln" (Štoka 1991, 2). Gospodarski vidik je izpostavil tudi Mitja Ozbič, ki je k temu dodal še obžalovanje, da ni prišlo do mirne rešitve konflikta:

V začetku se nisem tako strinjal z osamosvojitvijo prav zaradi gospodarskih razlogov in se mi je zdelo, da so se spuščali v pustolovščino, na katero niso bili pripravljeni. Predvsem se mi je zdelo nesmiselno oboroževanje teritorialne obrambe, ker sem bil prepričan, da se lahko z državljansko neposlušnostjo doseže iste cilje. Po napadu Jugoslovanske Armade sem se zavedel, da je bila Slovenija postavljena ob zid in ni bilo več nobene možnosti za dogovarjanje, ker je bila nasprotna stran za to gluha. Še vedno pa se sprašujem, če so bile vse te žrtve potrebne in bi se ne lahko na drugi način doseglo isto. Ne strinjam pa se s tem, da se kot sovražnike slovenskega naroda etiketira celoten srbski narod (Štoka 1991, 2).

Iz tovrstnih zapisov je razvidno, da je slovenska mladina v Italiji aktivno spremljala dogajanje v Sloveniji.

Mladi so množično sodelovali na javnih in solidarnostnih dogodkih, poleg tega pa so različne mladinske skupine organizirale tudi lastne iniciative. Izpostaviti je treba predvsem prvo javno manifestacijo v podporo osamosvajanju Slovenije, ki jo je 29. junija 1991 v Trstu na Borznem trgu organizirala Mladinska sekcija SSK. Delegacijo sta sprejela tržaški župan Franco Richetti in podperfektnja dr. Marta Marrosu (Šušmelj 2018, 196). Na dogodka se je zvrstilo več govornikov, ki so izpostavili pomen podpore Sloveniji in javno obsodili agresijo JLA, sodelovali pa so tudi predstavniki novogoriške sekcije Demosa (Primorski dnevnik 1991i, 6). Prav tako odmevno je bilo tudi zbiranje podpisov za podporo Republiki Sloveniji in delitev letakov Kriznega štaba, ki so ga 12. julija 1991 organizirali predstavniki SSK, SKGZ in Slovenske zamejske skavtske organizacije. V ta namen so v središču Trsta postavili dve stojnici, odziv pa je bil množičen, saj so v enem dnevu zbrali 1600 podpisov, pri čemer so akcijo podprli tudi številni Italijani. Dodatnih 500 podpisov so zbrali še dan prej na solidarnostnemu koncertu v Nabrežini (Primorski dnevnik 1991j, 6). Podpise so organizatorji oktobra 1991 predali predsedniku slovenske vlade Lojzetu Peterletu (Novi list 1991f, 3). Mladinska sekcija SSK je manjšo manifestacijo pripravila tudi 19. julija 1991 ob otvoritvi prve izvedbe mednarodnega kulturnega dogodka Mittelfest v Čedadu, ki so se ga poleg številnih drugih visokih domačih in tujih gostov udeležili tudi italijanski predsednik Francesco Cossiga, Gianni De Michelis in Milan Kučan (Kosin 2000, 43). S transparenti so pozvali k priznanju Slovenije, poleg tega pa so udeležencem in prisotni javnosti delili dvojezične letake s tem sporočilom (Novi list 1991h, 4).

Z javnimi dogodki so mladi pomembno pripomogli k večjemu in širšemu zavedanju o dogajanju v sosedstvu med svojo generacijo, tudi med Italijani, ter k mobilizaciji vrstnikov za podporo prizadevanjem Slovenije.

7. Sklep

Slovenska skupnost v Italiji je v času osamosvojitvenega procesa Slovenije izkazala veliko mero odzivnosti, angažiranosti in solidarnosti z dogajanjem v matični domovini. Njihovo delovanje je zajelo širok spekter različnih aktivnosti. Usmerile so se tako na italijansko kot evropsko politiko in diplomacijo, hkrati pa tudi na lokalno, domače okolje. Pri tem je treba poudariti intenzivno poročanje medijev, enotni nastop različnih političnih organizacij in strank ter vključitev vseh starostnih skupin v aktivnosti, ki so se odvijale v poletnih in jesenskih mesecih leta 1991. Ena od pomembnejših oblik javnega delovanja so bili dogodki, s katerimi so dosegli množično udeležbo in sodelovanje slovenske skupnosti v Italiji. Med bolj izpostavljenimi so bile javne manifestacije, tako v urbanih središčih (Trst, Gorica) kot v manjših krajih v FJK. Med govorniki lahko najdemo vidne slovenske in italijanske javne osebnosti, ki so s svojimi nastopi in prisotnostjo pozitivno vplivale na odnos prebivalstva FJK do podpore Sloveniji. Slednja se je pokazala tudi pri množični udeležbi, darovanju in pripravi dobrodelnih dogodkov za pomoč novi državi. Z veliko mero aktivnosti, sodelovanjem in lastnimi iniciativami se je izkazala tudi mlada generacija zamejcev. Dogodki so pozitivno vplivali na položaj Slovenije in na spremembo odnosa in pogleda italijanske javnosti ter predvsem politike do vprašanja slovenske osamosvojitve, kar je posledično pripeljalo do italijanskega priznanja Slovenije januarja 1992.

Viri in literatura

- Bajc, G., 2012. Italija, razpad Jugoslavije in osamosvojitve ter mednarodno priznanje Slovenije. *Studia Historica Slovenica* 12 (2/3), 379–400.
- Bajc, G. & Klabjan, B., 2008. "Manjšina v gibanju": zgodovinski pregled politično-pravnega položaja slovenske manjšine v Italiji. V G. Bajc, D. Jagodic, B. Klabjan, M. Mezgec & Z. Vidali (ur.) *Pre-misliti manjšino: pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir*. Založba Annales, Koper; SLORI, Trieste/Trst, 20–39.
- Brezigar, B., 1996. Iz ustaljene gotovosti v daljšo negotovost. V T. Dimic & B. Jazbec (ur.) *Na obrobju: ali je Primorska klonila?*. Oko, Nova Gorica; Družba za založniške pobude, Trst, 178–179.
- Češcut, M. & Tavčar, M. (ur.), 2011. *Samostojna Slovenija bodi pozdravljena: osamosvajanje Slovenije v zamejskem periodičnem tisku 1988–1991: Katoliški glas, Novi list, Dom, Mladika*. Goriška Mohorjeva družba, Gorica.
- Čuk, M., 1991. Ohraniti uresničeno slovensko Utopijo! Kralj Matjaž ne bo spal. *Primorski dnevnik* 47 (115), 28. junij 1991, 14.
- Filipčič, M., 1991. Ko govorijo tanki, ni dialoga. *Primorski dnevnik* 47 (118), 1. julij 1991, 4.

- Jovanovič, H., 1991. Mladi se živo zanimajo za dogajanje v Sloveniji. *Novi list* 40 (1791), 11. julij 1991, 4.
- Kacin Wohinz, M. & Pirjavec, J., 2000. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Nova revija, Ljubljana.
- Katoliški glas, 1990. Novogoriški DEMOS obiskal goriškega župana. *Katoliški glas* 42 (36), 20. september 1990, 3.
- Katoliški glas, 1991a. Zborovanje v Doberdobi. *Katoliški glas* 43 (26), 4. julij 1991, 5.
- Katoliški glas, 1991b. Pomoč Sloveniji '91. *Katoliški glas* 43 (27), 11. julij 1991, 3.
- Katoliški glas, 1991c. Pomoč Sloveniji '91. *Katoliški glas* 43 (30), 8. avgust 1991, 4.
- Katoliški glas, 1991d. Mladinska sekcija SSK pri dr. Bučarju. *Katoliški glas* 43 (22), 6. junij 1991, 4.
- Klemenčič, M., 1996. Izselske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev. *Zgodovinski časopis* 50 (3), 391–409.
- Klemenčič, M., 2017. Vloga pripadnikov slovenskih avtohtonih manjšin v sosednjih državah in slovenskih izseljencev v osamosvajanju Slovenije. *Annales. Series Historia et Sociologia* 27 (4), 731–742.
- Komel, I., 2011. Dvajset let je minilo: prispevek goriških Slovencev v bitki za osamosvojitve. *Primorski dnevnik* 67 (181), 31. julij 2011, 16.
- Kosin, M., 1998. Slovenska manjšina v slovensko-italijanskih odnosih: (kronološki pregled za obdobje od osamosvojitve 1991 do konca 1995). *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 33, 57–97.
- Kosin, M., 2000. *Začetki slovenske diplomacije z Italijo: 1991–1996*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Košuta, M., 1991. Pošastni stroj mrtvakov v generalskih uniformah. *Primorski dnevnik* 47 (118), 1. julij 1991, 1–2.
- Kristen, S., 2005. Delovanje Slovencev v Italiji za neodvisno Slovenijo. V M. Klemenčič & M. Trebše Štolfa (ur.) *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije. (Del 4, Slovenci v zamejstvu in po svetu ter mednarodno priznanje Slovenije)*. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana, 57–74.
- Kristen, S., 2007. Prizadevanja Slovencev v Italiji za mednarodno priznanje Slovenije. *Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies / Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja* 53/54, 278–287.
- Lusa, S., 2012. Italija od podpore Jugoslaviji do priznanja Slovenije. V A. Gabrič (ur.) *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratični sistem*. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 317–336.
- Marinčič, M., 1991. Travniki za Slovenijo. *Primorski dnevnik* 47 (118), 1. julij 1991, 6.
- Novi list, 1990a. Sprejem pri predsedstvu R Slovenije. *Novi list* 40 [=39] (1758), 1. november 1990, 1.
- Novi list, 1990b. Jubilejna Draga '90. *Novi list* 40 [=39] (1750), 6. september 1990, 1, 6.
- Novi list, 1990c. Mladi predstavniki DEMOS-a na obisku pri MS SSK. *Novi list* 40 [=39] (1761), 22. november 1990, 2.
- Novi list, 1991a. Predsednik Milan Kučan sprejel predstavnike manjšine. *Novi list* 40 (1787), 13. junij 1991, 2.
- Novi list, 1991b. Pobuda SSK ob proglasitvi suverenosti Slovenije. *Novi list* 40 (1789), 27. junij 1991, 1.
- Novi list, 1991c. Solidarnost iz Doline. *Novi list* 40 (1791), 11. julij 1991, 4.
- Novi list, 1991d. Manifestacije proti okupaciji Slovenije. *Novi list* 40 (1790), 4. julij 1991, 3.
- Novi list, 1991e. Poziv kriznega štaba Slovencev v Italiji. *Novi list* 40 (1790), 4. julij 1991, 3.

- Novi list, 1991f. Zamejska pomoč Sloveniji. *Novi list* 40 (1802), 17. oktober 1991, 3.
- Novi list, 1991g. "Sem za samostojno Slovenijo". *Novi list* 40 (1792), 18. julij 1991, 5.
- Novi list, 1991h. Manifestacija SSK v Čedadu. *Novi list* 40 (1793), 25. julij 1991, 4.
- Novi Matajur, 1990. 20. srečanje Slovencev. *Novi Matajur* 17 (4), 25. januar 1990, 1.
- Novi Matajur, 1991a. Predsednik Slovenije Kučan v Benečiji. *Novi Matajur* 18 (1), 10. januar 1991, 1.
- Novi Matajur, 1991b. Slovenija: svetovni teden solidarnosti. *Novi Matajur* 18 (25), 11. julij 1991, 2.
- Novi Matajur, 1991c. Tolminski na pomoč. *Novi Matajur* 18 (27), 25. julij 1991, 2.
- Obit, M., 1990a. La primavera secondo Bekeš. *Novi Matajur* 18 (12), 22. marec 1990, 1.
- Obit, M., 1990b. Le aspettative del Demos. *Novi Matajur* 18 (10), 8. marec 1990, 1.
- Pahor, M., 2003. Tržaški pogled. *Acta Histriae* 11 (1), 233–240.
- Pahor, M., 2012. Odmev med Slovenci v Italiji na dogajanje v Sloveniji pred osamosvojitvijo. V A. Gabrič (ur.) *Slovenska pot iz enopartijskega v demokratični sistem*. Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 337–349.
- Pahor, S., 1990. Delegacija DEMOSA v Trstu in Gorici. *Katoliški glas* 42 (4), 25. januar 1990, 2.
- Pelhan, S., 2009. Delovanje kluba staršev. V S. Bačar (ur.) *Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin: zbornik 1991*. Goriški muzej, Kromberk, 320–323.
- Pesek, R., 2007. *Osamosvojitve Slovenije: ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?*. Nova Revija, Ljubljana.
- Pesek, R., 2012. *Osamosvojitvena vlada: kako so gradili državo*. Mohorjeva založba, Celovec.
- Pirjevec, J., 2003. Vojna v Sloveniji. *Acta Histriae* 11 (1), 27–52.
- Primorski dnevnik, 1991a. Osuplost in najodločnejši protest slovenskih organizacij in strank. *Primorski dnevnik* 47 (115), 28. junij 1991, 5.
- Primorski dnevnik, 1991b. Italija naj prizna samostojno Slovenijo. *Primorski dnevnik* 47 (114), 27. junij 1991, 3.
- Primorski dnevnik, 1991c. Za suverenost in mir. *Primorski dnevnik* 47 (118), 1. julij 1991, 4.
- Primorski dnevnik, 1991d. Skupen dokument z manifestacije na Trgu Unità. *Primorski dnevnik* 47 (118), 1. julij 1991, 5.
- Primorski dnevnik, 1991e. Poziv kriznega štaba: pomagajmo Sloveniji!. *Primorski dnevnik* 47 (120), 3. julij 1991, 5.
- Primorski dnevnik, 1991f. Slovenija potrebuje nujno materialno pomoč. *Primorski dnevnik* 47 (123), 6. julij 1991, 9.
- Primorski dnevnik, 1991g. Pomoč Sloveniji '90. *Primorski dnevnik* 47 (142), 28. julij 1991, 3.
- Primorski dnevnik, 1991h. Navdušenje ob kvalitetnemu rocku za mir in solidarnost s Slovenijo. *Primorski dnevnik* 47 (144), 2. avgust 1991, 8.
- Primorski dnevnik, 1991i. Oster protest proti vojaški zasedbi ozemlja suverene Republike Slovenije. *Primorski dnevnik* 47 (117), 30. junij 1991, 6.
- Primorski dnevnik, 1991j. Stojnici za zbiranje podpisov v podporo suvereni Sloveniji. *Primorski dnevnik* 47 (129), 13. julij 1991, 6.
- Repe, B., 2002. *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Modrijan, Ljubljana.
- Samsa, B., 1991. Dober dan, Slovenija. *Primorski dnevnik* 47 (113), 26. junij 1991, 1–2.

- Stergar, J., 2003. Republika Slovenija in zamejstvo 1945–2002. V A. Obid & G. Bajc (ur.) *Pri-spevki z Mednarodnega znanstvenega sestanka Pravni položaj Slovencev v Italiji, 1866–2002: Koper, 8. november 2002*. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Univerza na Primor-skem, Znanstveno-raziskovalno središče, Koper, 99–128.
- Šušmelj, J., 1997. Odpiranje meje: sodelovanje med Novo Gorico in Gorico. V Z. Jan (ur.) *Nova Gorica – Gorica: izzivi in možnosti sobivanja*. Mestna občina, Nova Gorica, 9–28.
- Šušmelj, J., 2009. *Trpko soseditvo: nekateri vidiki odnosov med sosednjima državama v obdobju 1946–2001*. ZTT: SKGZ, Trst.
- Šušmelj, J., 2018. *V Trstu ob osamosvajanju Slovenije*. Samozaložba, Nova Gorica.
- Štoka, A., 1991. Samostojna Slovenija. *Rast: mladinska priloga Mladike* 64, 2.
- Švajncer, J., 1993. *Obranili domovino: teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo 1991*. Viharnik, Ljubljana.
- Tavčar, V., 1991. Prelomna odločitev Slovenije. *Primorski dnevnik* 47 (113), 26. junij 1991, 1–2.

Opombe

- ¹ O procesu osamosvajanja Slovenije glej Pesek (2007) in Repe (2002).
- ² O poročanju slovenskega časopisja v Italiji o procesu slovenskega osamosvajanja glej Češčut in Tavčar (2011).
- ³ O volitvah aprila 1990 glej Pesek (2007, 123–178).
- ⁴ O vojni za osamosvojitev Slovenije glej Repe (2002, 286–309), Švajncer (1993) in Pirjevec (2003, 21–52).
- ⁵ O odnosu italijanske politike do slovenskega osamosvajanja glej Bajc (2012, 379–399), Šušmelj (2009, 130–173), Kosin (2000, 17–41) in Lusa (2012, 317–336).